

та надасть поштовх до подальшого підвищення рівня її сформованості. Подальшої розробки потребують інші педагогічні умови, які сприяють формуванню потреби особистості у творчій самореалізації, як то створення творчої атмосфери у педагогічному процесі ВТНЗ та застосування студентами рефлексивного аналізу власної творчої діяльності.

Література

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1988. – 240с.
2. Диагностика творческой личности. Книга для учителя/ Сост.: В.Н.Алфимов, Н.Е.Артёмов, Г.В.Тимошко. – Донецк, 1993. – 89с.
3. Клег Б. Интенсивный курс по развитию творческого мышления: Пер. с англ. / Б.Клег, П.Бич. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 392с.
4. Методичні рекомендації по вивченню спецкурсу для студентів вищих технічних навчальних закладів „Творча самореалізація інженера”/ Авт. М.М.Кабанець. – Донецьк, 2006. – 27с.
5. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. – М.: Машиностроение, 1983. – 134с.
6. Навчальний план та програма спецкурсу для студентів вищих технічних навчальних закладів „творча самореалізація інженера”/ Авт. М.М.Кабанець. – Донецьк, 2006. – 15с.

УДК 378

Каліш В.А., Собко В.О.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ МОВНО-МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Розвиток пізнавальної активності, творчих можливостей дітей безпосередньо пов'язані з удосконаленням підготовки майбутніх учителів, їхньої професійної майстерності й творчої активності, що є змістом даної статті.

Сучасна початкова школа, реалізуючи виховні, загальнонавчальні і розвивальні функції, покликана забезпечити подальше становлення особистості дитини. Важливими результатами цієї ланки освіти, як зазначено у програмі, є повноцінні читацькі, мовленнєві уміння і навички, узагальнені знання про реальний світ у його зв'язках і залежностях, здатність до творчого самовираження, уміння виконувати творчі завдання.[4]

Успішне вирішення цих завдань, розвиток пізнавальної активності, творчих можливостей дітей безпосередньо пов'язані з удосконаленням підготовки майбутніх учителів, їхньої професійної майстерності й творчої активності.

Творчість є предметом аналізу багатьох учених. Форми і методи розвитку творчої особистості у навчально-виховному процесі розкриваються у роботах Ш.Амонашвілі, С.Логачевської, О Савченко, В.Сухомлинського та інших.

Значна частина сучасних досліджень присвячена професійному становленню вчителя в умовах вищих педагогічних навчальних закладів (В.Бондар, Н.Кузьміна, О.Мороз), удосконаленню педагогічної майстерності майбутніх учителів (Є.Барбіна, І.Зязюн), дослідженню творчої особистості вчителя, основних його рис, діяльності з формування творчої особистості учня (Ю.Бабанський, В.Загвязінський, В.Кан-Калик, Н.Кузьміна, Р.Скульський).

Підвищення якості професійної підготовки кадрів для початкової школи включає формування мовної особистості вчителя, який володіє мовою, сучасними методами і прийомами її викладання та розвитку мовлення молодших школярів, оскільки серед

предметів початкового шкільного курсу вирішальна роль у навчанні, вихованні і розвитку особистості належить рідній мові, якому притаманна творчість як вища форма активності та самостійної діяльності.

Мета нашої статті – розкрити окремі аспекти розвитку творчого потенціалу студентів – майбутніх спеціалістів початкової ланки освіти - у процесі засвоєння ними сучасної української літературної мови і методики її викладання у початковій школі.

Важливою складовою професійної компетентності вчителя початкових класів є лінгвістична підготовка, яка передбачає свідоме і творче володіння мовознавчою теорією, практичними вміннями й навичками різноаспектного аналізу мовних явищ усіх підсистем мовної системи з урахуванням їх когнітивних, комунікативних і функціональних можливостей, формування високої культури усного і писемного мовлення, відчуття слова, мовної інтуїції, дару слова, вміння користуватися всіма засобами мови в різних сферах суспільної діяльності. Це означає, що в процесі вивчення лінгвістичних дисциплін на факультеті початкового навчання, передусім курсу сучасної української літературної мови, пріоритетним завданням є засвоєння мови не лише як засобу спілкування, а й як найважливішого джерела формування інтелекту, духовно-емоційної сфери особистості, її пізнавально-творчих можливостей.

Значне місце у формуванні лінгвістичної компетентності майбутніх учителів відводиться системі вправ і завдань пошукового-творчого, функціонально-комунікативного, когнітивно-розвивального характеру.

Наведемо систему завдань до змістового модуля "Морфеміка і словотвір", дидактична мета якого – засвоєння студентами основних лінгвістичних понять розділу: морфема, типи морфем, непохідна і похідна основи, твірна основа, словотворчий формант, словотвірне значення, словотвірний тип, способи словотворення, словотвірне гніздо.

Відповідно до мети студенти повинні розрізняти об'єкт і предмет морфеміки і словотвору, засвоїти основні властивості морфем та лінгвістичну сутність і функції різновидів морфем, знати дефініції термінів, що стосуються словотвору, суть кожного способу словотворення, а також роль морфем у семантичній структурі слова і загальній семантиці висловлювання.

На основі відповідної наукової інформації у майбутніх учителів початкових класів виробляються такі професійні вміння і навички: розрізняти змінні й незмінні слова, визначати їх морфемну будову, давати характеристику морфем; визначати варіанти морфем, з'ясовувати причини їх появи; добирати споріднені слова, групувати лексеми за спільними морфемними ознаками, розмежовувати омонімічні морфемі; визначати основу слова, її ознаки, пояснювати зміни в морфемній будові слова; розрізняти похідні і непохідні слова, мотивовану і мотивуючу основу; визначати твірну основу і словотвірні форманти, їх продуктивність, частотність і регулярність у вживанні; визначати способи творення похідних слів, утворювати слова; робити словотворчий аналіз слова тощо.

Дидактичні вимоги до засвоєння такого важливого розділу (розділ "Будова слова" вивчається у шкільному початковому курсі української мови) зумовлюють і відповідну організацію навчально-пізнавальної діяльності студентів: опрацювання лекційного матеріалу, пошук додаткової наукової інформації у рекомендованих джерелах, робота з довідниковою літературою, узагальнення наукових відомостей у формі опорних схем, таблиць, лінгвістичних повідомлень, виконання пошуково-дослідницьких та творчих завдань на основі мовного матеріалу тощо.

Зокрема, у процесі засвоєння модуля "Морфеміка і словотвір" застосовуємо дослідження-пошук, творче спостереження з елементами аналізу, науковий коментар, творче аргументування. конструктивні і комунікативні вправи, аналіз тексту тощо. Наведемо зразки окремих вправ і завдань, спрямованих на засвоєння науково-теоретичної інформації та вироблення практичних умінь і навичок.

Тема 1. Морфеміка.

- Запишіть речення. Підкресліть повнозначні слова. З'ясуйте, які з них є об'єктом

морфеміки, а які словотвору. Дайте обґрунтовану відповідь на питання: "Що єднає і розмежовує морфеміку і словотвір?"

1. *Правдивим будь, а за правду й Божий закон не відмовляйся навіть голову покласти, тоді й зачислить тебе Господь до святих.* 2. *Не осуджуй брата навіть подумки, пам'ятай про власні гріхи, тоді й тебе Бог не осудить* (Лука Жидята).

• Побудуйте аргументоване лінгвістичне повідомлення "Морфема як одиниця мови" на основі таких висловлювань:

а) *Якщо слово подібне до будинку з кубиків, то морфемі - кубики, а звуки - матеріал, з якого їх роблять. Для того, щоб побудувати будинок із кубиків, треба мати готові кубики. Який же висновок випливає з того, що слова будуються з морфем? Це значить, чи будемо ми вивчати будову слова, розкладаючи його на складові частини, чи будувати нові слова, ми повинні мати справу з морфемами* (О. Земська).

б) *Морфемі - типові деталі слів. Вони повторюються із слова в слово, і тому їх вигідно запам'ятати, щоб легко впізнавати в нових, невідомих словах - і, відповідно, розуміти ці слова* (М. Панов).

в) *Морфема всім потрібна, і поетам, і їх читачам. І всі її поважають, як найбільш крихітний "атом" мови, що несе зміст* (М. Панов).

г) *Морфемі - це атоми семантичної структури, тоді як слова - молекули* (В. Русанівський).

д) *Морфема - значуща частина слова. Тому є правильним таке твердження: чим більше морфем у слові, тим більше в ньому "атомів" смислу, тим складніше воно за значенням (звичайно, тут ми маємо на увазі зіставлення однокорених слів)* (М. Панов).

• Запишіть речення, виділіть слова, у яких з'являються звукові варіанти морфем. Як вони називаються у лінгвістиці? З'ясуйте причини їх появи.

1. *Нехай ніхто в молодості не odkладає занять з філософії, а в старості не стомлюється зайнятися філософією: бо ж ніхто не буває ні дозрілим, ні перезрілим для здоров'я душі* (Епікур). 2. *Військових сил недостатньо для порятунку країни, але коли їх захищає народ, тоді вона непереможна* (Б.Наполеон).

• Складіть опорну таблицю "Класифікація морфем за значенням та функцією". Дайте загальну характеристику типів морфем. У відповіді доцільно використайте такі висловлювання лінгвістів:

а) *Корінь - основна, неподільна, головна значуща частина слова. Він - головний виразник значення, господар слова, тоді як інші морфемі - служниці. Це він може стати родоначальником цілої сім'ї слів* (Е. Вартамян).

б) *Слід зазначити, що корені взагалі вередливі морфемі. Їм дуже не хочеться працювати у слові без морфемі-слуги* (І. Вихованець).

в) *Протягом тривалого часу поодинокі корені втрачають свою силу, "вивітрюються"* (І. Вихованець).

г) *Афікси виступають завжди "прив'язаними", "прикріпленими" до кореня (не можуть утворювати слів без допомоги інших морфем, зокрема кореня), корені ж можуть самостійно створювати слова* (В. Горбачук).

д) *Усі ці шматочки - суфікси, префікси - дуже осмислені й працюючі члени того колективу, що називається слово* (М. Панов).

• Прокоментуйте висловлювання Н. Клименко: "Слова в мові не існують ізольовано одне від одного. Вони, як і люди, об'єднуються в родини". Аргументуйте думку власними прикладами (5-6 рядів споріднених слів).

• Запишіть афоризми. Прокоментуйте їх. Випишіть спочатку змінні слова з непохідною основою, потім з похідною. Окремі запишіть незмінні слова. Розберіть слова за будовою, дайте характеристику кореневим і афіксальним морфемам. До виділених слів доберіть споріднені.

1. *Яка користь бачити, не маючи смаку? Без бажання все важке, навіть найлегше.*
2. *Не будь легковажний, випробуй обережно кожне слово. Водночас давай місце йому в*

своєму серці. 3. Серце тоді насичується, коли освічується. 4. Тоді лиш пізнається цінність часу, коли він утрачений. 5. Як нерозумно випрохувати те, чого можеш сам досягти.

- Запишіть слова, доберіть до них антоніми, виділіть основу в кожній парі слів, охарактеризуйте її за ознаками: непохідна/похідна, вільна/ зв'язана.

Ніжний, світанок, вітатися, взувається, цікаво, наявний, закінчуючи, мир, околиця.

- Прочитайте. Розкрийте зміст висловлювання. Зробіть повний морфемний аналіз виділених слів.

Чимало років не свідчить про тривалість життя, життя людини вимірюється тим, що вона зробила й відчула в ньому (С.Смайльс).

- Напишіть лінгвістичне міркування за поданим початком:

Дар мовлення - велике щастя для людини. Любити свою рідну мову, гарно знати її, уміти користуватися нею в усьому її багатстві — це й обов'язок, і радість людини. Дуже важливо, щоб кожен розумів, із чого складаються слова її рідної мови, наскільки важливі й цікаві ці маленькі "иматочки" слів (префікси, суфікси, закінчення), про деякі іноді з дитинства залишається спогад як про щось нудне й мало цікаве (О. Земська).

Вправи і завдання такого характеру забезпечують реалізацію важливого компонента професійної підготовки – пізнавально-інтелектуальний та творчий розвиток особистості, сприяють засвоєнню методики вивчення морфемної будови слова в початкових класах.

Програма з української мови для 1-4 класів [4] орієнтує вчителя не тільки на розкриття понять розділу "Будова слова", формування у дітей умінь ділити слова на значущі частини, а й на ознайомлення з елементами словотворення і мовленнєвий розвиток дітей. Навчальна словотворча робота, як підкреслює М.С.Вашуленко, розвиває в учнів мовне чуття, уміння встановлювати структурно-семантичні зв'язки між словами, сприяє запам'ятовуванню значної частини морфемного багатства рідної мови, закономірностей і норм поєднання словотворчих елементів [1].

У процесі роботи над методикою вивчення морфемної будови слова у початкових класах необхідно навчити студентів добирати завдання, які забезпечують тісний взаємозв'язок лексичних, граматичних, орфоепічних, орфографічних знань, розвиток мовленнєвих умінь і навичок учнів.

З цією метою на заняттях з методики викладання української мови рекомендуємо розробляти вправи на ознайомлення школярів з семантикою афіксів, практичне засвоєння словотворчих типів, використання утворених слів у мовленні. Виконуючи такі завдання, студенти самостійно добирають відповідний матеріал і пропонують різні методичні прийоми роботи з ним, наприклад:

1. Доберіть до поданих слів споріднені, які відповідають на питання *який?* Поясніть, як вони утворилися.

Дерево - ..., трава - ..., скло - ..., солома -

2. Від поданих слів утворіть нові, додаючи суфікси –ичк-, -очок- : *трава, вода, дуб, ліс, гриб*. Якого значення надають утвореним словам ці суфікси?

3. Назвіть малят тварин. (Учитель демонструє малюнки, а діти називають, наприклад: *кошеня, тигрня, левеня, слоненя, гусеня, каченя.*) Який суфікс є в усіх словах?

4. До іменників доберіть споріднені прикметники: *липа - ..., каштан - ..., сосна - ..., зима - ...* . Як вони утворилися?

Підтримує активність й ініціативу майбутніх фахівців добір, розробка, проведення ігор на словотворчому матеріалі: "Хто швидше добере слово", "Які слова про себе так розповідають", "Відгадай слово за описом", "Слова заблукали", "Яке слово від якого утворилося".

Досвід показує, що здатність студента формулювати й виконувати такі завдання є важливою умовою педагогічно доцільного впливу на школярів, підвищення учнівського інтересу до рідної мови, розвитку мовлення.

Педагогічна творчість вчителя – це такий варіант його професійної діяльності, який забезпечує активну пошукову діяльність. Творчий учитель володіє широким діапазоном знань, мистецтвом впливати, будити думку, спонукати. Тому у практику підготовки студентів до навчання української мови молодших школярів включаємо завдання на аналіз матеріалу, пошук доказів, використання аргументів, які ведуть до правильних висновків, наприклад:

1. Чому у методиці перевага надається активним методам навчання?
2. Які прийоми допомагають активізувати сприймання матеріалу учнями?
3. Доведіть, що розумінню школярами морфем як смислового компонента слова значною мірою сприяє застосування вже в початкових класах елементарного словотворчого аналізу.
4. Обґрунтуйте доцільність виконання словотворчих вправ на основі зв'язного тексту.
5. Доведіть органічну єдність змісту і форми проведення уроку.
6. Який із варіантів організації діяльності учнів вам імпонує? Чому?

Одним з аспектів педагогічної творчості є моделювання. Учитель має бути готовий до використання методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній конкретній ситуації навчання й виховання.

У підготовці спеціалістів для початкової ланки освіти значне місце відводимо розвитку умінь моделювати уроки різних типів з навчання грамоти, читання, української мови, розвитку мовлення. Основну увагу звертаємо на осмислення сутності поняття діалогу в навчанні, що дозволяє формувати гуманістичну позицію майбутнього вчителя в організації навчання молодших школярів, допомагає реалізувати власний творчий потенціал.

Для того щоб студенти успішно моделювали побудову уроків, практикуємо порівняльний аналіз зразків різних варіантів уроків з досвіду роботи учителів, що передбачає визначення результативності педагогічної діяльності, особливостей впровадження особистісно орієнтованого навчання. Така робота поглиблює знання майбутніх фахівців про діалог у навчанні, сприяє оволодінню технологією розроблення задуму уроку, формуванню установки на творчий підхід до розв'язання проблем педагогічного процесу в спільній діяльності з учнями.

Дослідження проблеми дозволило визначити, що розвиток творчої особистості студента як суб'єкта педагогічної взаємодії можливий за умови здійснення активного (інтерактивного) навчання, тому у процесі мовно-методичної підготовки майбутнього вчителя значну увагу приділяємо застосуванню активних засобів і форм навчання. Покажемо це на фрагментах проведення занять з методики викладання української мови, на яких використовуємо рольові ігри, моделювання ситуацій, спільне вирішення проблеми.

1. Тема. Методика ознайомлення першокласників з елементами фонетики у період навчання грамоти.

Для актуалізації знань студентам пропонуються творчі завдання для роботи в малих групах, наприклад:

1. Висвітліть особливості врахування нових принципів організації навчального процесу на уроках читання і письма.
2. Розкрийте доцільність використання наочності з наведенням конкретних прикладів.
3. Доберіть вправи для закріплення вивченого матеріалу. Обґрунтуйте їх доцільність.
4. Показати приклади реалізації на практиці провідного принципу звукового аналітико-синтетичного методу.

Обрані заздалегідь експерти з кожної групи, аналізуючи представлені фрагменти, оцінюють рівень теоретичних знань майбутніх спеціалістів, їхні практично-методичні уміння, необхідні для формування і розвитку творчих умінь учнів початкових класів.

Стимулює діяльність студентів складання рекомендаційної пам'ятки для майбутніх учителів щодо ознайомлення першокласників з елементами фонетики.

2. Тема. Побудова фрагментів уроків читання і письма у букварний період.

Заняття проводиться у формі науково-методичного семінару вчителів "Формування початкових умінь читати і писати", на якому майбутні спеціалісти мають можливість висловити свої міркування щодо ефективності методів, прийомів, форм навчання грамоти,

продемонструвати розроблені фрагменти, взяти участь в обговоренні запропонованої роботи. Засвоєнню матеріалу, стимулюванню праці студентів, виробленню умінь відстоювати власну думку, ґрунтовно пояснювати доцільність тієї чи іншої дії сприяє використання проблемних завдань, інтерактивних прийомів "Асоціативний куц", "Мікрофон", "Займи позицію" тощо.

3. Тема. Структура і методика проведення уроків української мови.

Обговорення проблеми "Яким має бути сучасний урок української мови" відбувається у вигляді "круглого столу", на якому студенти визначають завдання уроків рідної мови, висвітлюють етапи, які охоплює сучасний урок, вимоги до нього, яких має дотримуватися вчитель, зміст роботи на кожному етапі, висловлюють свої думки про використання нестандартних форм роботи, ознайомлюються з нововведеннями, які застосовуються в практиці початкової школи.

Під час моделювання фрагментів уроків у малих групах майбутні фахівці виступають в ролі вчителя, діляться педагогічними знахідками, демонструють цікаві форми роботи.

Розвитку творчих здібностей студентів сприяють і завдання такого типу: 1. Якою, на вашу думку, має бути підготовка учителя до уроку рідної мови?

2. Доберіть завдання для учнів відповідно до рубрик: "Збагачуємо інтелект учнів", "Відгадайте слова", "Народ скаже, як зав'яже". 3. Об'єднайтеся в групи. Обговоріть проблему "Яким я хочу бачити урок рідної мови" з позиції учня, вчителя, студента-практиканта.

Апробація запропонованих завдань і форм роботи у процесі мовно-методичної підготовки майбутнього вчителя показала, що включення студентів в активну діяльність розкриває специфіку роботи вчителя, сучасні підходи до вивчення української мови, створює умови для пошукової, дослідницької творчості, сприяє професійному становленню спеціалістів початкової школи.

Література:

1. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посіб. – К.: Освіта, 2006. – 268 с.
2. Педагогічна майстерність /За ред. І.А.Зязюна. – К., 2004. – 422 с.
3. Педагогічна творчість і майстерність. Хрестоматія / Укл. Н.В.Гузій. – К.: ІЗМН, 2000. – 168 с.
4. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. К.: "Початкова школа". – 2006. – 432 с.

УДК 371. 132

Киричок І.І.

ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ АСЕРТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ»

У статті розглядається формування вміння та навичок асертивної поведінки на шляху професійного становлення.

Проблема асертивної поведінки у психолого-педагогічній науці досить не нова. Окремі її аспекти порушували зарубіжні, російські, українські психологи, зокрема: Вольпе Д., Бабяк Т., Горбунов О., Лобейко Ю., Лисяк Л., Мерзлякова О., Нагорна Т., Петухов В., Філіппова Л., Щератюк Б. та ін. Усі психологи одностайні в тому, що ця проблема тісно пов'язана з формуванням «образу Я», самоактуалізацією, Я-концепцією, самоставленням.

Асертивність – уміння людини гідно поводитися, наполегливо відстоюючи свою думку, не зневажаючи прав інших [7, с.32].